

Wstuchiwanie się w głos dzieci w procesie podejmowania decyzji: wyzwanie dla systemu ochrony dzieci w Hiszpanii

M. Ángeles Balsells^a, Nuria Fuentes-Peláez^b,
Crescencia Pastor^b

^a University of Lleida, Faculty of Education, Psychology and Social Work,

^b University of Barcelona, Faculty of Education, Walk of the Vall d'Hebron

Prawo dzieci do uczestniczenia w podejmowaniu decyzji, które mają wpływ na ich życie, zostało powszechnie uznane, ale rzadko jest ono obecne w procesach decyzyjnych w ramach systemu ochrony dzieci. Chociaż badania dostarczają dowodów na korzyści płynące z takiego uczestnictwa, nadal niewiele wiemy o jego egzekwowaniu w procesach powrotu dzieci do rodziny. Niniejszy artykuł przedstawia analizę głosów dzieci i młodzieży zebranych w trakcie odbierania ich rodzicom i powrotu dzieci do domu w ramach omawianej procedury. W pogłębionych wywiadach i dyskusjach grupowych uwzględniono opinie 135 osób, z czego 30 to dzieci i młodzież, 42 – rodzice biologiczni, a 63 – specjaliści pracujący w systemie ochrony dzieci. Wyniki sugerują, że: 1) informacje przekazywane dzieciom i nastolatkom są niedokładne i niepełne na wszystkich etapach procesu decyzyjnego; 2) stopień zrozumienia powodów leżących u podstaw decyzji jest minimalny; 3) główny powód odebrania dziecka rodzicom decyduje o sposobie uczestnictwa dziecka w podejmowaniu decyzji; 4) udział dzieci i młodzieży w procesie powrotu do rodziny ma istotne znaczenie dla jego powodzenia i stabilności. Praktyczne implikacje obejmują zarówno potrzebę szkolenia specjalistów, jak i wprowadzenia mechanizmów zapewniających uczestnictwo dzieci w procesie tworzenia planu rozwiązania danego przypadku.

Słowa kluczowe:

ochrona dzieci; dzieci; uczestnictwo; powrót dziecka do rodziny; odebranie dziecka; podejmowanie decyzji

1. Wprowadzenie

W Hiszpanii istnieją różne sposoby dbania o dobro dzieci i młodzieży z rodzin dysfunkcyjnych. Gdy dziecko jest źle traktowane lub zostało porzucone, istnieje możliwość pozostawienia go w rodzinie biologicznej (która jest następnie monitorowana) lub odebrania go rodzicom biologicznym. W tym drugim przypadku proponuje się opiekę zastępczą w placówkach opiekuńczych lub rodzinach (spokrewnionych lub niespokrewnionych) albo adopcję. Dwa pierwsze rozwiązania mają powodować, że odebranie dziecka rodzinie biologicznej będzie środkiem tymczasowym (Balsells et al., 2013). Zgodnie z oficjalnymi statystykami w 2011 r. w Hiszpanii wszczęto 35 505 spraw dotyczących dzieci objętych ochroną, które odebrano rodzicom biologicznym. Uznano, że dzieci te znajdują się w sytuacji wysokiego ryzyka, co według służb ochrony dzieci ma wpływ na ich rozwój osobisty. Spośród nich 14 059 umieszczono w rodzinach zastępczych, a 21 446 – w placówkach opiekuńczych (Ministerio de Salud y Políticas Sociales, 2012).

Wraz z uchwaleniem Konwencji o prawach dziecka w 1989 r. ustanowiono prawo dzieci do uczestniczenia w podejmowaniu decyzji mających wpływ na ich życie (Alderson, 2000; Bachman & Chase-Lansdale, 2005; Hart, 1992; Shier, 2001; Van Bijleveld et al., 2013), co również obejmuje sytuacje, w których dzieci wymagają ochrony (Fuentes-Peláez et al., 2013; Mitchell et al., 2010; Nybell, 2013; Schnoor, 2013). Obecna polityka ochrony dzieci wspiera udzielanie im głosu i uznaje ich prawo do wyrażania swojego zdania na temat tego, co ich zdaniem powinno się wydarzyć, oraz uwzględnia ich opinie przy podejmowaniu dotyczących ich decyzji przez dorosłych. Jest to szczególnie ważne, gdy oznacza to separację dziecka od rodziny lub jego powrót do domu. Ostatnie badania przeprowadzone w Hiszpanii pokazują, jak wygląda rzeczywistość: Montserrat (2014) wykazała, że od 66,7% do 73,4% dzieci i młodzieży doświadcza traumy na wejściu do systemu ochrony dzieci i otrzymuje bardzo mało informacji. Ponadto ostatnie badania przeprowadzone w Hiszpanii, w których wzięto pod uwagę głos młodzieży objętej opieką tymczasową, ujawniły, że ich znajomość środków ochrony dzieci jest ograniczona, niedokładna lub żadna (Balsells et al., 2010; Mateos et al., 2016).

2. Podejmowanie decyzji w procesie ochrony dziecka

Podejmowanie decyzji w systemie ochrony dzieci jest procesem ciągłym, które obejmuje cztery kluczowe etapy: selekcję, ocenę, umieszczenie w ośrodku opiekuńczym/rodzinie zastępczej i powrót do rodziny (Baumann, Fluke, & Casillas, 2012).

Decyzje o odebraniu dziecka rodzicom i jego powrocie do rodziny mają szczególne znaczenie dla życia dzieci ze względu na swój krótko- i długoterminowy wpływ na ich życie (Farmer, 2014).

Do chwili obecnej zasadniczy model oceny i interwencji w systemie ochrony dzieci obejmuje zaangażowanie specjalisty w procesy decyzyjne, który zbiera i ocenia informacje w celu podjęcia jednostronnej (lub wielostronnej, tj. z udziałem grupy specjalistów) decyzji dotyczącej narażenia dziecka na zagrożenia. Dzięki zastosowaniu ekologii podejmowania decyzji (DME – Decision-Making Ecology) (Baumann, Dalgleish, Fluke, & Kern, 2011) udało nam się przeanalizować i zrozumieć, jakie czynniki ukrywają za tym procesem decyzyjnym (lub wpływają na niego). Badanie przeprowadzone wśród pracowników służb ochrony dzieci w Izraelu wykazało brak wpływu życzeń matek i dzieci na ten proces (Arad-Davidzon & Benbenishty, 2008). Dalsze badania, w których wzięło udział 828 specjalistów ze służb ochrony dzieci z czterech krajów (Izraela, Holandii, Irlandii Północnej i Hiszpanii), również wykazały, że opinie rodziców nie są brane pod uwagę przez specjalistów w żadnym z tych krajów (Benbenishty et al., 2015).

W badaniach naukowych zidentyfikowano cztery kluczowe czynniki dotyczące specjalistów, które wyjaśniają brak wpływu życzeń rodziców i dzieci na proces decyzyjny. Obejmują one doświadczenie zawodowe, poziom przygotowania zawodowego, podejście i kontekst. W kilku badaniach analizowano, w jaki sposób doświadczenie zawodowe staje się jednym z czynników określających próg podejmowania decyzji (Benbenishty et al., 2003; Benbenishty & Osmo, 2004; Gold et al., 2001). W innych badaniach wykazano aspekty związane z podejściem specjalistów, wskazując, jak oceniają oni ryzyko i jakie przedstawiają zalecenia dotyczące interwencji (Davidson-Arad & Benbenishty, 2010). Poziom przygotowania zawodowego decyduje o poziomie świadomości specjalistów w odniesieniu do oddziaływania stosowanego przez nich podejścia i kontekstu, w którym są osadzeni, na ich osądy i decyzje (Benbenishty et al., 2015). Kontekst społeczny, polityczny i kulturowy, w którym funkcjonują specjaliści w różnych krajach, wpływa na ich ocenę sytuacji i późniejsze zalecenia dotyczące procesu interwencji (Gold et al., 2001).

W związku z powyższym zaczyna być widoczna zmiana perspektywy w zakresie systemów ochrony dzieci, w ramach której nadaje się bardziej aktywną rolę członkom rodziny i innym podmiotom mającym znaczenie dla dobrostanu dziecka. Trend ten jest wspierany przez podejście obejmujące ochronę rodziny, wzmocnienie i upodmiotowienie oraz model ekologiczny (Amorós et al., 2009; Rodrigo et al., 2010). Wstuchiwanie się w głos rodzin w trakcie podejmowania decyzji zwiększa prawdopodobieństwo ich powodzenia, biorąc pod uwagę, że bezpośredni udział

rodzin w tym procesie zwiększa prawdopodobieństwo ich współpracy i niezbędnych działań (Burford & Hudson, 2002). Odnotowano także inne korzyści płynące z wysłuchania głosu rodziny, a mianowicie, że rodzina czuje się upodmiotowiona, konflikt rodzinny słabnie, a plany instytucjonalne są lepiej rozumiane. Podobnie specjaliści uważają, że dziecko będzie lepiej chronione, a powrót do rodziny – bardziej stabilny, gdy rodziny będą uczestniczyć w procesie podejmowania decyzji (Balsells, Pastor, Mateos, Vaquero, & Urrea, 2015; Baumann et al., 2012). Widać wyraźne postępy w zakresie angażowania rodzin, ale w odniesieniu do dzieci sytuacja jest niejasna.

3. Głos dzieci w procesie podejmowania decyzji

Prawo dzieci do uczestnictwa w podejmowaniu decyzji, które mają wpływ na ich życie, w tym w sytuacjach, gdy dzieci i młodzież potrzebują ochrony (Fuentes-Peláez et al., 2013; Mitchell et al., 2010; Nybell, 2013; Schnoor, 2013), zostało ustanowione wraz z przyjęciem w 1989 r. Konwencji o prawach dziecka (Van Bijleveld et al., 2013; Alderson, 2000; Bachman & Chase-Lansdale, 2005; Hart, 1992; Shier, 2001).

Niemniej, w praktyce, w systemach ochrony widoczna jest tendencja do nieuwzględniania głosu dzieci w procesie decyzyjnym. W oparciu o wywiady z dziećmi i nastolatkami, objętych systemem ochrony, Goodyer (2014; 2013) i Mateos et al. (2016) badają, w jaki sposób decyzje albo nie uwzględniają perspektywy dzieci i młodzieży, albo zazwyczaj nie spełniają ich potrzeb w zakresie uzyskania informacji o tym, jakie środki zostaną podjęte i jakie zmiany nastąpią w ich życiu.

Fuentes-Peláez i Amorós (2008), Jiménez, Martínez & Mata (2010) oraz Jiménez, Martínez, Muñoz & León (2013) bronią potrzeby dzieci do dostępu do informacji i przygotowania się na każdym etapie procesu ochrony, tak aby były w stanie stawić czoła zmianom, które zachodzą w ich sytuacji rodzinnej i miejscu zamieszkania. Barnes (2012), Mcleod (2007) oraz Gilian Schofield & Beek (2005) zgadzają się, że słuchanie i informowanie dzieci jest nie tylko realizacją ich prawa do uczestnictwa, ale także gwarancją bardziej pozytywnych i skutecznych wyników w zakresie ochrony. Schofield et al. (2011) argumentują, że fakt bycia wysłuchanym wzmacnia pozytywne odczucia dziecka w stosunku do siebie samego, a Gilligan (2000) uzupełnia tę tezę, dodając, że wysłuchanie dziecka ma pozytywne skutki nawet dla oceny wpływu i jakości oferowanych usług. Uczestnictwo może być elementem ochrony dzieci, ponieważ zazwyczaj prowadzi do wzrostu pewności siebie, poczucia własnej skuteczności i poczucia własnej wartości (Gilian Schofield & Beek, 2005; Limber & Kaufman, 2002). Korzyści te zostały również przedstawione w dwóch badaniach dotyczących zaangażowania dzieci w podejmowanie decyzji prawnych (Block et al.,

2010, Weisz et al., 2011). Wyniki sugerują, w jaki sposób brak informacji i udziału w procesie może wpływać na akceptację podjętych środków (tj. skierowania do rodzin zastępczych lub powrotu do domu) przez dzieci i sugerują, że polityka zachęcająca dzieci do udziału w rozprawach dotyczących opieki jest postrzegana pozytywnie i nie jest dla nich szkodliwa.

Badanie przeprowadzone przez Mitchell et al. (2010), gdzie przedmiotem były dzieci, które przeszły przez system, pokazuje, że chcą one w większym stopniu uczestniczyć w procesie podejmowania decyzji o odebraniu ich rodzinie w odniesieniu do aspektów związanych z nowym domem, odwiedzin członków rodziny biologicznej i szkołą. Goodyer (2014) wykazuje również, że dzieci i młodzież domagają się większego udziału w podejmowaniu decyzji o odebraniu ich rodzinie i wyraźnie pragną, aby pytano je o zdanie, gdy postanawia się o ich separacji od rodziny biologicznej.

W związku z uczestnictwem dzieci w systemie ochrony w ramach innych badań próbuje się określać zdolności dzieci do uczestnictwa w podejmowaniu decyzji w odniesieniu do ich wieku (Holland, 2006), które pokazują, że specjaliści identyfikują wiek jako czynnik determinujący tę zdolność u młodych ludzi (Archard, & Skivenes, 2009; Holland, & Scourfield, 2004; Thomas, & O’Kane, 1998). Z kluczowym dylematem dotyczącym uczestnictwa dzieci mierzymy się wtedy, gdy perspektywa dziecka koliduje z opinią specjalisty na temat dobrostanu dziecka (Archard, & Skivenes, 2009). W tym sensie Chan, Lam i Shae (2011) argumentują, że poznanie opinii i zrozumienie dziecka w sprawach, gdzie doszło do krzywdzenia i zaniedbania, służy zdobyciu informacji i poprawie wysiłków w zakresie ochrony dzieci, nawet jeśli nie pokrywają się one z opiniami dorosłych, a one same muszą być wysłuchane w trakcie realizacji każdego zadania w ramach ochrony dzieci.

Chociaż nie znamy życzeń i potrzeb młodszych dzieci lub niewiele o nich wiemy, w przypadku nastolatków i młodych ludzi można zaobserwować postępy w ochronie dzieci. Badanie obejmujące 57 nastolatków przebywających w spokrewnionych rodzinach zastępczych w Hiszpanii ujawniło, że podczas kierowania ich do takiej formy opieki ich zainteresowania i priorytety koncentrowały się na problemach rodzinnych, rodzaju zastosowanych środków i zmianach, których mogą się spodziewać w swoim życiu (Balsells et al., 2010; Fuentes-Peláez et al., 2013; Mateos et al., 2012). W tym badaniu wykazano brak świadomości wśród nastolatków swojej własnej historii i przyczyn umieszczenia w rodzinie zastępczej oraz uznano za priorytet, że młodzież powinna być włączona w procesy decyzyjne, które jej dotyczą.

Udział dzieci i młodzieży w procesie decyzyjnym odbywa się trybie ciągłym. Istnieją różne poziomy podejmowania decyzji w rodzinach: od takich, w których

rodziny nie uczestniczą w spotkaniach lub innych forach, gdzie podejmowane są decyzje dotyczące ich dzieci, do takich, gdzie rodziny, wraz z własną siecią wsparcia, opracowują wstępne plany, następnie udostępniane specjalistom, których zadaniem jest współpraca z rodziną, tak aby plany były wykonalne i spełniały najwyższe standardy w zakresie bezpieczeństwa, trwałości i dobrostanu (Merkel-Holguin, & Wilmot, 2005). Istnieje również system przewidujący progresywny udział dzieci. Badanie przeprowadzone przez Cossar, Brandon i Jordan (2014) określa trzy poziomy rozumienia procesów systemu ochrony. Po pierwsze, przy a) minimalnym zrozumieniu młodzi ludzie objęci tą kategorią wiedzą, że mają pracownika socjalnego, który z nimi rozmawia, odwiedza i robi notatki, ale nie wiedzą, jaka jest jego rola; a jeśli ich rodzice chodzą na spotkania, to nie zwracają na to uwagi. W przypadku b) częściowego zrozumienia młodzi ludzie objęci tą kategorią wiedzą, że ich rodzice chodzą na spotkania, ale tak naprawdę nie wiedzą dlaczego; próbują zebrać informacje, podobnie jak przy rozwiązywaniu zagadki, a wielu z nich twierdzi, że otrzymują więcej informacji od swojej rodziny (rodziców i starszego rodzeństwa) niż od specjalistów, natomiast wiele informacji, które posiadają, jest niedokładnych. Wreszcie, w przypadku c) pełnego zrozumienia młodzi ludzie objęci tą kategorią dobrze znają procesy systemu ochrony. Badanie to pokazuje, że dzieci z pełnym zrozumieniem są najprawdopodobniej starsze (w wieku 14–17 lat), podczas gdy większość dzieci cechuje częściowe zrozumienie sytuacji.

4. Metody

Celem niniejszego badania jest zbadanie „głosów dzieci” w trakcie odbierania ich rodzicom i powrotu do rodzin w ramach procesu ochrony dzieci w Hiszpanii oraz zidentyfikowanie najistotniejszych aspektów udziału dzieci, zarówno w ocenie ryzyka, jak i w procesie decyzyjnym, który ma miejsce w każdym z tych momentów.

4.1. Podejście

Niniejsze badanie jest badaniem opisowym opartym na podejściu jakościowym. Jest to badanie eksploracyjne z wykorzystaniem grup dyskusyjnych i częściowo ustrukturyzowanych wywiadów z wieloma informatorami, obejmującymi specjalistów ze służb ochrony dzieci oraz rodziców, dzieci i młodzieży uczestniczących w procesie łączenia rodzin. Wieloinformacyjny charakter badania pozwala na odkrycie aspektów postrzeganych jako istotne z perspektywy dzieci i specjalistów.

4.2. Próba i procedury doboru próby

W badaniu wzięło udział 135 uczestników: 30 było dziećmi lub nastolatkami, którzy przeszli przez proces opieki w rodzinie zastępczej lub placówce opiekuńczej, 42 – rodzicami, którzy niedawno uczestniczyli w zjednoczeniu rodziny lub je planowali, a 63 – specjalistami pracującymi w służbach ochrony dzieci.

Dzieci i rodzice otrzymywali specjalistyczną pomoc, a dzieci przebywały w placówkach opiekuńczych lub w rodzinach zastępczych. W badaniu wzięli udział specjaliści z trzech różnych sekcji systemu ochrony dzieci: wyspecjalizowanych służb pomocy rodzinie, służb wspierających opiekę zastępczą i placówek opiekuńczych.

Przedstawiciele służb pochodzili z Katalonii, Balearów, Galicji i Kantabrii. Specjaliści ci wybrali dzieci i ich rodziców na podstawie poufnych informacji, miał im w tym pomóc także otrzymany od badaczy zestaw kryteriów.

Zastosowano następujące kryteria wyboru. Dzieci musiały: (1) być w wieku od 12 do 20 lat i być spokrewnione z wybranymi rodzinami biologicznymi; (2) spędzić co najmniej rok w pieczy zastępczej; (3) nie mieć niepełnosprawności fizycznej, umysłowej ani sensorycznej. Rodzice musieli: (1) być spokrewnieni z dziećmi i nastolatkami opisanymi powyżej; (2) należeć do rodzin, które już przeszły zjednoczenie lub się go spodziewały w ciągu najbliższego miesiąca lub dwóch; (3) należeć do rodzin, które przeszły lub przechodzą zjednoczenie; (4) mieć pozytywne nastawienie i predyspozycje do współpracy ze specjalistami; (5) reprezentować rodziny heterogeniczne (tj. rodzice i dzieci/nastolatki w różnym wieku, pochodzący z różnego rodzaju struktur rodzinnych itp.). Specjaliści musieli: (1) pracować w systemie ochrony dzieci; (2) mieć doświadczenie w opiece zastępczej w rodzinach lub placówkach opiekuńczych; (3) odzwierciedlać wielodyscyplinarny charakter tej grupy, tzn. pochodzić z różnych obszarów pracy z rodziną, z uwzględnieniem edukatorów społecznych, pedagogów, psychologów i pracowników socjalnych.

Korzystając z tych kryteriów, wybrano próbę wygodną (nieprobabilistyczną) obejmującą matki, ojców i dzieci w zależności od tego, czy byli w stanie wziąć udział w badaniu. Próba nie obejmowała ojców, matek i dzieci spokrewnionych, ponieważ nie wybrano zmiennej rodzinnej.

Charakterystykę specjalistów, rodziców oraz dzieci i młodzieży, którzy wzięli udział w tym badaniu, przedstawiono odpowiednio w tabelach 1–3.

Tabela 1.*Charakterystyka specjalistów uczestniczących w badaniu*

Charakterystyka	Specjaliści (N = 63)
<i>Płeć</i>	
Kobiety	47 (75%)
Mężczyźni	16 (25%)
<i>Wiek (w latach)</i>	
25–35	16 (26%)
36–45	29 (45%)
Powyżej 46	18 (29%)
<i>Przygotowanie zawodowe</i>	
Edukatorzy społeczni	20 (32%)
Pedagodzy	10 (16%)
Psychologowie	20 (32%)
Pracownicy socjalni	13 (21%)
<i>Obszar interwencji</i>	
Rodzina biologiczna	37 (59%)
Dzieci w placówkach opiekuńczych	16 (25%)
Dzieci w rodzinnej opiece zastępczej	10 (16%)

Tabela 2.*Charakterystyka rodziców uczestniczących w badaniu*

Charakterystyka	Rodzice (N = 42)
<i>Płeć</i>	
Kobiety	32 (76%)
Mężczyźni	10 (24%)
<i>Sytuacja rodzinna</i>	
Powrót dziecka do rodziny	37 (88%)
W trakcie powrotu dziecka do rodziny	5 (12%)

Tabela 3.*Charakterystyka dzieci i młodzieży uczestniczących w badaniu*

Charakterystyka	Dzieci i młodzież (N = 30)
<i>Płeć</i>	
Dziewczęta	16 (53%)
Chłopcy	14 (47%)
<i>Wiek (w latach)</i>	
6–11	05 (17%)
12–17	17 (57%)
Powyżej 18	8 (27%)
<i>Sytuacja rodzinna</i>	
Powrót dziecka do rodziny	21 (70%)
W trakcie powrotu dziecka do rodziny	9 (30%)

4.3. Gromadzenie danych

Do zbierania danych wykorzystano grupy dyskusyjne i częściowo ustrukturyzowane wywiady. Zastosowano dwa instrumenty dotyczące grupy fokusowej, czyli: (1) formularz identyfikacyjny celem zebrania podstawowych danych o uczestnikach; (2) przewodnik na temat tego, jak stworzyć grupy dyskusyjne i częściowo ustrukturyzowane wywiady (z różnymi pytaniami dostosowanymi do każdej grupy dzieci, rodziców i specjalistów). Transkrypcja wywiadów została przygotowana po przeglądzie przedmiotowej literatury naukowej, na podstawie której zdefiniowano kluczowe elementy do zbadania. Celem pytań było zapewnienie uczestnikom możliwości przedstawienia swoich doświadczeń związanych z odebraniem dziecka rodzicom i powrotu do rodziny, obejmujących przebieg tych procesów, odczucia uczestników, otrzymaną pomoc itp. W ten sposób doświadczenia te zostały opisane z perspektywy biorących w nich udział rodziców, dzieci i specjalistów.

4.4. Procedury

Grupy dyskusyjne prowadzono osobno dla dzieci, rodziców i specjalistów. Wszystkie spotkania odbywały się w ośrodku służb społecznych każdej społeczności.

Dwóch badaczy udało się do każdego ośrodka w celu zebrania danych; jeden pełnił funkcję moderatora lub ankietera (w zależności od przypadku), a drugi

kontrolował aspekty techniczne (nagrywanie) i sprawdzał, czy uwzględniono wszystkie treści przewodnika. Przeprowadzono 18 wywiadów i zorganizowano 22 grupy dyskusyjne. Aby zadbać o dokładność informacji, wszystkie wywiady i grupy dyskusyjne nagrano, a następnie przygotowano ich transkrypcję.

Analiza treści została przeprowadzona z wykorzystaniem indukcyjnego kodowania transkrypcji. Do pierwszego etapu, tekstowego, wybrano akapity, fragmenty i ważne cytaty z transkrypcji wywiadów i grup dyskusyjnych. Drugi etap miał charakter koncepcyjny, a jego celem było zidentyfikowanie kategorii i podkategorii, które mogły być ze sobą powiązane. Te kategorie i podkategorie zdefiniowano po nasyceniu danych, na podstawie powtarzających się odpowiedzi uczestników (np. nie proponowali oni dodatkowych tematów). Do przetwarzania danych jakościowych wykorzystano program ATLAS.ti 6.2.

4.5. Rzetelność i wiarygodność danych oraz względy etyczne

W transkrypcjach grup dyskusyjnych i częściowo ustrukturyzowanych wywiadów język pytań dostosowano do kontekstu i uczestników. Dane poddano wzajemnej weryfikacji w celu zachowania ich rzetelności i wiarygodności.

Proces wyodrębniania kodów i kategorii oceniali różni sędziowie. W związku z tym, podobnie jak w przypadku analizy treści, proces ten został poddany wzajemnej weryfikacji w celu osiągnięcia maksymalnej rzetelności i wiarygodności wyodrębnionych danych.

W badaniu uwzględniono kwestie etyczne, stosując formularz świadomej zgody podpisany przez uczestników, ochronę danych osobowych zgodnie z hiszpańskim prawem krajowym (Real Decreto 1720/2007 i Ley Orgánica 15/1999) oraz podstawowe zasady etyki opracowane w ramach międzynarodowych wytycznych programu Horyzont 2020.

5. Wyniki

5.1. Decyzja o odebraniu dziecka rodzinie i ocena ryzyka

Wyniki pokazują, że podczas procesu oceny ryzyka na etapie oceny brakuje informacji i udziału dzieci i młodzieży. W przypadku młodszych dzieci, gdy ich rodzice borykają się z trudnościami osobistymi i rodzinnymi, takimi jak uzależnienie od narkotyków lub alkoholizm, co ma wpływ na opiekę nad dziećmi i poświęcaną im uwagę, dzieci zazwyczaj nie rozumieją konkretnych motywów, które doprowadziły

do umieszczenia ich w pieczy zastępczej. Jednym z powodów tego braku zrozumienia jest to, że codzienne doświadczenia zaniedbania i znęcania się mogą prowadzić do normalizacji sytuacji.

Wiemy z komentarzy, że mówią o rzeczach, które nie są prawdą. Nigdy o to nie pytałam, ale jestem ciekawa, dlaczego oskarżają moją matkę o rzeczy, które nie miały miejsca.

(Grupa fokusowa młodzieży)

W przypadkach, w których przyczyny interwencji służb ochrony dzieci dotyczyły konfliktu w relacji rodzic–dziecko i trudności behawioralnych nastolatków, nastolatki te są bardziej świadome problemów, ponieważ potrafią zidentyfikować elementy swojego zachowania, które spowodowały trudności w dynamice rodziny.

Kiedy trafiłem do ośrodka, nie rozmawiałem z matką przez około dwa tygodnie [...] to sprawiło, że dużo myślałem i, nie wiem, pomogło mi to również zastanowić się nad błędami, które popełniłem i wszystkim.

(Grupa fokusowa młodzieży)

Specjaliści i same rodziny zdają sobie sprawę, jak ważne jest, aby dzieci rozumiały powody separacji, i dostosowują wyjaśnienia do poziomu ich rozwoju. Są świadomi, że czasami nie robią tego wystarczającym stopniu, a ma to fundamentalne znaczenie, ponieważ pomaga dzieciom zrozumieć, co się dzieje, i zmniejszyć ich potencjalne poczucie winy.

Myślę, że ważne jest również, aby dziecko zrozumiało, że rodzice mają problemy, które powodują, że nie mogą być w domu i że rodzice muszą być w stanie nad nimi pracować, aby te problemy rozwiązać.

(Grupa fokusowa specjalistów)

Kiedy [córka] była starsza, to tak, ale kiedy była młodsza, to nie. Powiedziałam jej, że muszę mieć dom, pracę i tyle, a kiedy będziemy mieć wszystko, opuścimy ośrodek. Czasami pytała, ale prawdą jest, że czasami mówiłam jej, że jest za młoda, aby wiedzieć o takich rzeczach.

(Grupa fokusowa rodziców)

Podobnie jak bardzo ograniczony jest ich udział w procesie oceny ryzyka, dzieci i młodzież w ograniczonym stopniu uczestniczą w podejmowaniu decyzji o oddzieleniu ich od rodziny biologicznej. Zdarzają się nawet sytuacje, w których nie są oni informowani przed podjęciem działań. W rezultacie mogą znaleźć się nagle w sytuacji separacji, o której nikt ich nie poinformuje, nie mając czasu ani miejsca, aby

się do tego odpowiednio przygotować. Ten brak uczestnictwa i informacji prowadzi do znacznej dezorientacji wśród dzieci i młodzieży, co ma na nie ogromny wpływ emocjonalny na początku pobytu w pieczy zastępczej.

Praktycznie nie udzielili mi żadnych informacji, nic poza tym, że jadę z siostrą na jakiś czas, na chwilę, i to wszystko.

(Wywiad z dzieckiem)

Cóż, nie odrzucili mnie w ten sposób, ponieważ zostałem wyrzucony z domu i to tak, jakby ktoś złapał mnie za koszulę i wyciągnął na ulicę, a ja nie otrzymałem żadnych wyjaśnień i to miało na mnie wpływ.

(Grupa fokusowa młodzieży)

Podjęcie decyzji o separacji dziecka od jego biologicznej rodziny niesie ze sobą konsekwencje w odniesieniu do rodzaju zastosowanego środka ochronnego, co obejmuje aspekty prawne, prawa i obowiązki każdego członka rodziny, plan odwiedzin, plan kontaktów oraz inne kwestie praktyczne. Wyniki pokazują, że dzieci i młodzież mają niejasną wiedzę i ogólne zrozumienie zastosowanego środka ochronnego, a ich udział w procesie decyzyjnym jest minimalny. Dzieci i młodzież skarżą się na brak wiedzy i wyrażają zainteresowanie jej uzyskaniem oraz mówią o tym, jak przydatne byłoby otrzymanie informacji. Stwierdzają, że chcieliby, aby ktoś wyjaśnił im to, co się dzieje, i konsekwencje procesu separacji.

Chciałbym, żeby powiedziano mi, że zamiast mówić mi, że pójdę się pobawić, powiedziano mi, że zamierzają oddzielić mnie od matki, że pójdę się pobawić, a później ona po mnie przyjdzie.

(Grupa fokusowa młodzieży)

Kolejnym istotnym aspektem na tym etapie jest decyzja o umieszczeniu dziecka w miejscu, które tymczasowo zastąpi rodzinę, np. w rodzinie zastępczej, u dalszej rodziny lub w ośrodku opiekuńczym. Jeśli chodzi o wiedzę dzieci na temat tego, gdzie będą mieszkać w trakcie ochrony, ponownie stwierdzono, że dzieci i młodzież ma niewielki lub żaden udział w podejmowaniu decyzji i otrzymuje niewiele informacji na temat miejsca, w którym będzie mieszkać. Trudności związane z akceptacją zastosowanego środka ochronnego przez rodziców mogą być jednym z powodów, dla których zazwyczaj nie przekazuje się informacji o umieszczeniu w pieczy zastępczej. Niemniej, komunikacja z dziećmi w momencie separacji i objęcia ich ochroną znacznie im pomaga. Interesujące byłoby nawet, gdyby rodzice mogli sami wyjaśnić, na czym polega dany środek i towarzyszyć swoim dzieciom w umieszczeniu w pieczy

zastępczej, biorąc pod uwagę, że moment separacji ma wpływ na zarządzanie emocjami u dziecka.

Komunikacja z dziećmi jest również bardzo ważna, aby mogły one prowadzić spokojne życie i aby rodzice również rozumieli, że dzieci żyją w takim spokoju.

(Grupa fokusowa specjalistów)

Z jednej strony jest rodzina, a z drugiej dzieci i należy podjąć wysiłek, aby poinformować ich o terminach i powodach w bardziej konkretny sposób.

(Grupa fokusowa rodziców)

Wyniki te uwypukliły pewne sprzeczności wśród informatorów; moment, w którym dzieci są odbierane rodzinom, jest często pełen emocji, a dzieci i rodzice znajdują się w stanie szoku i niedowierzania. W takiej sytuacji rodziny mogą mieć duże trudności z przyswojeniem informacji przekazywanych przez specjalistów, co oznacza, że członkowie rodziny pamiętają różne wersje tych samych wydarzeń.

5.2. Decyzja o powrocie dziecka do rodziny i ocena ryzyka

Wyniki wskazują na brak ogólnych informacji przekazywanych dzieciom na temat procesu powrotu do rodziny. Postępy rodziny stanowią podstawę oceny na tym etapie powrotu dziecka i znowu istnieją różnice między nastolatkami a młodszymi dziećmi. Młodsze dzieci wiedzą, że nastąpiły zmiany, ale nie są w stanie określić, jakie to zmiany lub co dokładnie oznaczają w trakcie procesu.

Cóż, ponieważ moja matka miała problem z alkoholem, poszła na rehabilitację do ośrodka. Była tam przez kilka miesięcy i tak dalej, a my odwiedzaliśmy ją raz w miesiącu, a kiedy wyzdrowiała, wróciliśmy do rodziców.

(Grupa fokusowa młodzieży)

Moja babcia znalazła lepszą pracę, lepszy dom i oszczędzała pieniądze, żebyśmy mogli z nią zostać.

(Grupa fokusowa młodzieży)

Chociaż specjaliści zgadzają się z dziećmi co do potrzeby informowania ich, aby były świadome procesu i zmian, które nastąpią u rodziców, wielu z nich woli nie używać słowa „powrót”, aby uniknąć tworzenia fałszywej nadziei.

Z poziomu ośrodka przeprowadzamy stopniową deinstytucjonalizację. Ważne jest jednak, aby nie mówić ani dzieciom, ani rodzicom, aby robić to stopniowo, ale bez wspominania słowa „powrót”. Ważne jest, aby uczynić ich uczestnikami; ponadto są już świadomi, ponieważ w ramach swojej pracy wzmocniasz rzeczy, które się poprawiają, ale jeśli poruszasz temat powrotu, musisz to robić zgodnie z wytycznymi i bardzo ostrożnie.

(Grupa fokusowa specjalistów)

Kiedy destrukcyjne zachowania młodzieży są jednym z powodów separacji, ocena ryzyka może być również wykorzystana jako punkt odniesienia wobec zmian, jakie przeszli sami nastolatki. W takich przypadkach można zauważyć, że nastolatki odgrywają większą rolę w procesie oceny, ponieważ znają przyczyny i są zaangażowane w proces zmiany, a w wielu przypadkach zaczynają rozumieć zmiany, które zaszły.

Zachowanie, ponieważ moja matka jest już w lepszej formie, wcześniej miała wiele problemów, znalazła pracę, była kobietą, która żyła z dnia na dzień, piła alkohol, miała kłopoty z policją... Bardzo się zmieniłem, ponieważ zawsze byłem nerwowy, jestem nadpobudliwy, ale nie robiłem szalonych rzeczy jak kiedyś, a zachowanie i postawa mojej matki... robienie rzeczy tak jak powinna pomogło jej wyzdrowieć.

(Grupa fokusowa młodzieży)

Takie kwestie jak czas powrotu do domu i sposób, w jaki do niego dojdzie, pojawiają się po podjęciu decyzji o powrocie. Chociaż dzieci, rodziny i specjaliści zgadzają się co do potrzeby wyjaśnienia dzieciom, jak będzie przebiegał proces zjednoczenia rodziny i jakie będą jego konsekwencje, prawda jest taka, że jeśli dzieci nie były na bieżąco informowane o ocenie procesu i rozwoju sprawy, to nie będą na bieżąco z decyzjami dotyczącymi swojego powrotu do rodziny.

Wielokrotnie zaobserwowano, że dzieci są informowane o decyzji o odebraniu ich rodzicom z krótkim wyprzedzeniem, co nie daje im zbyt wiele czasu na przygotowanie się. W związku z tym dzieci i młodzież, z którymi przeprowadzono wywiady, proszą o wyznaczenie im czasu, w którym będą mogli dowiedzieć się, kiedy nastąpi powrót, i przygotować się do niego, biorąc pod uwagę, że czasami jest to przekazywane w sposób obcesowy, a innym razem bez wcześniejszego powiadomienia.

Nigdy nie ostrzegają aż do dnia, kiedy masz wyjechać. W dniu wyjazdu powiadamiają cię rano, kiedy cię budzą; mówią ci: „Spakuj plecak, ponieważ pojedziesz tam później”.

(Grupa fokusowa młodzieży)

Powiedzieli mi, że muszę spakować walizkę, bo wracam do domu. Spakowałam walizkę, przyjechali po mnie i wyszłam. Zabrali mnie do domu i to wszystko. Nic mi nie powiedzieli; odesłali mnie bezpośrednio do domu.

(Wywiad z dzieckiem)

Ten brak udziału w procesie przed powrotem do domu niesie ze sobą ryzyko niepowodzenia, ponieważ w większości przypadków nastąpiły zmiany w kontekście rodzinnym i w domu, których dzieci nie są świadome. Więzi z grupą rówieśniczą w miejscu pobytu, specjalistami lub rodziną zastępczą, które powstały podczas umieszczenia dziecka w pieczy zastępczej, sprawiają, że pożegnanie z rodziną zastępczą lub ośrodkiem ma fundamentalne znaczenie dla optymalnego powrotu do domu. Dziecko poznało innych ludzi, zawarło przyjaźnie i werbalizuje trudności z zaakceptowaniem nowych zmian w swoim życiu. Jednocześnie pojawia się uczucie „smutku” z powodu tej nowej rozłąki; dzieci mogą myśleć, że zdradzają ludzi, którzy przyjęli je i opiekowali się nimi w bardzo ważnym okresie ich życia.

Niewygodne, dziwne, nie spodziewałam się tego.

Dali mi znać, spakowali moje torby i następnego dnia pojechaliśmy do domu mojej matki, a ja czułam się nieswojo. Jeśli mieszkasz z babcią przez lata, a potem wysyłają cię do rodziców, czujesz się trochę dziwnie, nie czujesz tego samego uczucia do matki, co do babci, to inne traktowanie. Ja też czułam się dziwnie, dom był mniejszy, inaczej pachniał, mój ojciec był stary, wszystko było zupełnie inne...

(Grupa fokusowa młodzieży)

6. Dyskusja

Niniejsze badanie przedstawia spojrzenie dzieci i młodzieży, rodzin i specjalistów na temat odbierania dzieci rodzicom i powrotu dzieci do rodziny. Punkt widzenia każdej z grup pozwala zrozumieć i poszerzyć wiedzę na temat tego, w jaki sposób „głosy dzieci” są brane pod uwagę – zarówno w momentach odbierania ich rodzicom, jak i powrotu do rodzin – oraz umiejscowić niektóre istotne aspekty w kontinuum procesu decyzyjnego dotyczącego ochrony dzieci. Zastosowanie ekologii podejmowania decyzji (DME) (Baumann et al., 2011) pozwoliło na analityczną obserwację oceny ryzyka i podejmowanie decyzji na każdym kolejnym etapie procesu.

Uzyskane wyniki wskazują, że dzieci i młodzież nie odgrywają aktywnej roli w ocenie ani w procesach decyzyjnych w momencie odebrania ich rodzicom.

Odkrycie to potwierdzają wyniki uzyskane przez Montserrat (2014), która stwierdza, że od 66,7% do 73,4% dzieci objętych systemem ochrony zgadza się, że wejście do systemu jest traumatyczne: następuje ono nagle, bez konsultacji z nimi i przy bardzo niewielkiej ilości informacji na temat tego, dokąd idą i dlaczego oraz co się wydarzy. Ten brak informacji przekazywanych dzieciom zwiększa ich cierpienie i dezorientację w sytuacji oddzielenia od rodziny biologicznej, co samo w sobie jest źródłem traumy. Niedokładne i niekompletne informacje są stałym elementem narracji uczestników tego badania. W związku z tym zgadzamy się z Goodyer (2014), Schofield et al. (2011) oraz Mateos et al. (2016), że należy zadbać o udział dziecka w procesie i rozważyć, jakie będą konsekwencje całego procesu oceny i podejmowania decyzji dla dziecka; ponadto trzeba wyeliminować praktykę niezapowiedzianej separacji i udzielać informacji dzieciom najbardziej narażonym.

W związku z tym pierwszym wnioskiem płynącym z tego badania jest niewielki lub żaden wpływ opinii i udziału dzieci w procesie podejmowania decyzji w zakresie ochrony dzieci. Typowe praktyki w tym zakresie dotyczą symbolicznego udziału dzieci, gdzie stopień zrozumienia jest minimalny, co opisali Cossar et al. (2014). Niezależnie od wieku, powodów i etapów procesu nie ma minimalnej gwarancji uczestnictwa dzieci, która według Hart (1992) polegałaby na tym, że dzieci są „przydzielane, ale informowane”, to znaczy wiedzą, kto podejmuje decyzje i dlaczego. Niewielki wpływ opinii dzieci na oceny lub zalecenia pracowników zajmujących się ochroną dzieci, stwierdzony przez Arad-Davidzon i Benbenishty (2008), został potwierdzony w niniejszym badaniu zgodnie z rzeczywistością działania systemu ochrony dzieci w Hiszpanii.

Wcześniejsze badania wskazują na znaczenie, jakie dzieci i młodzież przypisują temu, by ich głos był zawsze słyszany (Goodyer, 2014; Mitchell et al., 2010; Goodyer, 2011). Zgłoszone sytuacje wskazują na luki dotyczące trzech aspektów w momencie odbierania dzieci rodzicom, a mianowicie: a) brak świadomości przyczyny separacji; b) brak wiedzy lub pobieżne informacje dotyczące przedsięwziętych środków (tj. tymczasowości środka i procesu separacji); c) dezinformacja lub brak udziału w podejmowaniu decyzji dotyczących ochrony (tj. gdzie i z kim będą mieszkać dzieci).

Kolejnym wnioskiem płynącym z badania jest ujawnienie przyczyny separacji jako modulatora uczestnictwa dzieci i młodzieży w procesie. Wiek jest jednym z najistotniejszych czynników określających udział dzieci i sposób, w jaki egzekwowanie praw dziecka zależy od oceny zdolności uczestnictwa dzieci w procesie przez dorosłych (Holland, 2006; Archard, & Skivenes, 2009; Holland, & Scourfield, 2004; Thomas, & O’Kane, 1998). A zatem wiek jest identyfikowany przez pracowników jako czynnik determinujący zdolność młodych ludzi do uczestnictwa. Niemniej zgadzamy się

z Cossar et al. (2014), którzy popierają podejście, że wiek jest istotnym czynnikiem w określaniu stopnia i zdolności do uczestnictwa w procesie, ale nie jest to jedyny czynnik. Ocena ryzyka na podstawie zaniedbań i nadużyć sprzyja większemu protekcjonizmowi wobec dzieci i podejściu, że konieczna jest ochrona przed ich biologiczną rodziną bez potrzeby ujawniania jej powodów, podczas gdy konflikt i destrukcyjne zachowania dzieci są jednymi z przyczyn separacji (zazwyczaj w przypadku nastolatków), o czym są one informowane i w związku z tym mają większy udział w procesie (Balsells et al., 2014). Ujawnia to trudności, z jakimi borykają się specjaliści, gdy muszą poinformować dzieci o zastosowanym środku z uwzględnieniem ich wieku.

Trzeci wynik tego badania dotyczy momentu powrotu do rodziny. Do tej pory bardzo niewiele analiz uznało wpływową rolę dzieci w procesie powrotu, a w bardzo nielicznych przyjęto podejście partycypacyjne i aktywne, w którym można było zdefiniować wytyczne dotyczące włączenia dzieci w proces powrotu do rodziny. Nasze badanie kładzie nacisk na następujące trzy kluczowe elementy uczestnictwa dzieci i młodzieży w procesie jednoczenia rodziny: a) ocena postępów rodziny jako powodu powrotu; b) podejmowane decyzji dotyczących kluczowych aspektów powrotu (co, jak i kiedy nastąpi powrót); c) udział w przejściu w kierunku żałoby oraz w żałobie po stratach związanych z powrotem do domu (tj. opuszczenie rodziny zastępczej, wychowawców i rówieśników z ośrodka itp.). W niniejszym badaniu zidentyfikowano i uznano wpływową rolę dzieci jako czynnika decydującego o stabilności i sukcesie powrotu do rodziny. Według Lee, Hwang, Socha, Pau i Shaw (2013) oraz Balsells, Pastor, Molina, Fuentes-Pelaez i Vázquez (2016), jeśli chodzi o implikacje praktyczne, po pierwsze dotyczą one szkolenia specjalistów. Udział dzieci w podejmowaniu decyzji nie jest łatwym zadaniem i wymaga większego przygotowania. Należy edukować w zakresie strategii i umiejętności, aby wspierać relacje oparte na zaufaniu i lepszą komunikację, która zwiększa poziom zrozumienia sytuacji przez dzieci. Można to osiągnąć, kładąc szczególny nacisk na sposób informowania dzieci o przedsięwziętym środku, z uwzględnieniem ich wieku, używając właściwego języka do przedstawienia wyjaśnień. Czynnikiem uznawanym za sprzyjający uczestnictwu jest jakość relacji między dzieckiem a specjalistą. Groza (1996), Mainey, Ellis i Lewis (2009), Rees et al. (2010) oraz Schofield i Thoburn (1996) przedstawiają cechy, których dzieci szukają u wspierających je dorosłych, a mianowicie umiejętności wysłuchania, empatii, okazywania ciepła, uczciwości, podejścia nieformalnego, ale profesjonalnego, okazywania zainteresowania i zaangażowania, szacunku i niezawodności oraz gotowości do działania. Nasze wyniki są zgodne z wynikami innych badań sugerujących, że dzieci muszą ufać specjalistom, aby brać udział w procesie

(2002; 2011; Rees et al., 2010). Należy prowadzić szkolenia w zakresie rozwijania pozytywnych postaw wobec uczestnictwa dzieci celem internalizacji tej zmiany.

Druga implikacja praktyczna dotyczy wprowadzenia kluczowych elementów składających się na uczestnictwo dzieci w procesie podejmowania decyzji na wszystkich etapach jej planowania i wdrażania. Udowodniono, że ułatwienie dzieciom i młodzieży zmiany, przez którą przechodzą, ma istotne znaczenie, a udział we wszystkich jej elementach jest dla nich korzystny, zapewniając im większe bezpieczeństwo i zdolność do radzenia sobie z trudnościami stanowiącymi nieodłączny element doświadczeń związanych zarówno z odebraniem ich rodzinie, jak i powrotem do niej. W związku z tym większy udział w procesie może poprawić efekty pracy z dziećmi i młodzieżą. Jeśli partycypacja jest pojmowana jako strategia samooceny, powinna ona być ciągła w trakcie powstawania planu działań i jego realizacji (Milani et al., 2011; Milani et al., 2013). Połączenie działań interwencyjnych z działaniami oceniającymi jest sposobem na to, aby dzieci i młodzież stały się protagonistami w procesie oceny, w swoich działaniach i w ich ewaluacji.

7. Wnioski

Uczestnictwo zarówno rodziców, jak i dzieci w procesie podejmowania decyzji stanowi czynnik sprzyjający powrotowi dziecka do rodziny. W rzeczywistości zrozumienie i uznanie przez dzieci wysiłków rodziców zmierzających do zjednoczenia rodziny jest istotnym elementem wpływającym na jego sukces. Ważne jest, aby dzieci nie tylko wiedziały, jakie zmiany uzasadniają ich powrót do domu, ale także odczuwały dumę i doceniały osiągnięcia członków rodziny. Takie wzmocnienie siebie i innych zwiększa poczucie tożsamości rodzinnej i stanowi czynnik chroniący rodzinę, ponieważ pomaga w utrzymaniu jej jako jednej drużyny (Balsells et al., 2013; Balsells et al., 2011; Bullock et al., 1993; Fernández del Valle & Fuertes, 2007; Lietz & Strength, 2011). W związku z tym udział w podejmowaniu decyzji o tym, jak i kiedy nastąpi powrót do domu, zwiększy zaangażowanie, poświęcenie i odpowiedzialność członków rodziny.

Aby wzmocnić zdolności każdego członka rodziny i identyfikację rodziny jako drużyny, każdy z nich potrzebuje czuć się istotnym elementem interwencji i znać swoją rolę w rodzinie oraz w procesie powrotu, która musi zostać doceniona. A zatem niezbędne jest, aby wszyscy członkowie rodziny mieli poczucie, że są motorem zmian, dzięki któremu mogą osiągnąć poprawę i stać się źródłem wsparcia. W związku z tym można stwierdzić, że w celu zwiększenia prawdopodobieństwa powrotu dziecka do rodziny kluczowe jest, aby wszyscy jej członkowie byli świadomi

rzeczywistych zmian, które spowodowały ten powrót, wzmacniali nawzajem swoje sukcesy, odczuwali dumę z osiągnięć własnych i osiągnięć innych członków rodziny i zawsze uważali, że są częścią całości zwanej „rodziną”, gdzie muszą do siebie pasować oraz wzajemnie się uzupełniać.

Niniejsze badanie ma różne ograniczenia, które należy wziąć pod uwagę, aby zrozumieć jego wyniki i wnioski. Jedno z nich dotyczy jego uczestników. W badaniu udział wzięło 105 osób dorosłych oraz jedynie 30 dzieci i młodzieży. Być może uwzględnienie większej liczby głosów dzieci i młodzieży dostarczyłoby bogatszej wiedzy, jednak nie było możliwe ze względu na ograniczoną liczbę dzieci i nastolatków chętnych do udziału w badaniu. Ponadto uważamy, że istotne znaczenie ma wiedza na temat tego, w jaki sposób specjaliści i rodziny podchodzą do uczestnictwa dzieci w procesach opieki zastępczej i powrotu dzieci do rodziny. Kolejnym ograniczeniem niniejszego badania jest brak w literaturze naukowej badań na temat uczestnictwa dzieci z Hiszpanii w tych procesach. Ten fakt utrudnił dyskusję na temat literatury i porównanie wyników naszego badania z innymi podobnymi wynikami osiągniętymi w takim samym kontekście.

Niniejsze badanie pokazuje, jak ważne jest wsłuchiwanie się w doświadczenia dzieci, rodziców i specjalistów zaangażowanych w proces opieki zastępczej i powrotu dzieci do rodziny. Ponadto ujawnia ono sprzeczność między tym, co zapamiętują dzieci, dorośli i specjaliści, których zrozumienie sytuacji zależy od podejścia emocjonalnego. Te sprzeczne realia wskazały na potrzebę przeprowadzenia dalszych badań w przyszłości celem porównania różnych perspektyw. Jakie są punkty widzenia tych różnych grup? Dlaczego tak bardzo się różnią?

Podziękowania

Badanie zostało sfinansowane przez hiszpańskie Ministerstwo Nauki i Innowacji (EDU2014-52921 i EDU2011-30144).

E-mail korespondencyjny: balsells@pip.udl.cat (M. Ángeles Balsells)

Bibliografia

- Alderson, P. (2000). *Young children's rights: Exploring beliefs, attitudes, principles and practice*. Jessica Kingsley Publishers.
- Amorós, P., Pastor, C., Balsells, M.À., Fuentes-Peláez, N., Molina, M.C., Mateos, A. (2009). *Family resilience and quality of life in family crisis situation*. IV International Forum Resilience Regulation Qualité de vie.
- Arad-Davidzon, B., Benbenishty, R. (2008). The role of workers' attitudes and parent and child wishes in child protection workers' assessments and recommendation regarding removal and reunification. *Children and Youth Services Review*, 30, s. 107–121. DOI: 10.1016/j.childyouth.2007.07.003
- Archard, D., Skivenes, M. (2009). Hearing the child. *Child & Family Social Work*, 14 (4), 391–399. DOI: 10.1111/j.1365-2206.2008.00606.x
- Bachman, H., Chase-Lansdale, L. (2005). Custodial grandmother's physical, mental, and economic well-being: Comparisons of primary caregivers from low-income neighborhoods. *Family Relations*, 54, 475–487.
- Balsells, M.À., Amorós, P., Fuentes-Peláez, N., Mateos, A. (2011). Needs analysis for a parental guidance program for biological family: Spain's current situation. *Revista de Cercetare Si Interventie Sociala*, 34, 21–37. Pobrane z: <http://repositori.udl.cat/bitstream/handle/10459.1/48290/016882.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Balsells, M.À., Fuentes-Peláez, N., Mateo, M., Mateos, A., Violant, V. (2010). Innovación socioeducativa para el apoyo de adolescentes en situación de acogimiento familiar. [Socio-educational innovation for the support of adolescents in foster care]. *Educar*, 45, 133–148.
- Balsells, M.À., Pastor, C., Amorós, P., Mateos, A., Ponce, C., Navajas, A. (2014). Child welfare and successful reunification through the socio-educative process: Training needs among biological families in Spain. *Social Sciences*, 3, 809–826. DOI: 10.3390/socsci3040809
- Balsells, M.À., Pastor, C., Mateos, A., Vaquero, E., Urrea A. (2015). Exploring the needs of parents for achieving reunification: The views of foster children, birth family and social workers in Spain. *Children and Youth Services Review*, 48, 159–166. DOI: 10.1016/j.childyouth.2014.12.016
- Balsells, M.À., Pastor, C., Molina, M.C., Fuentes-Peláez, N., Vaquero, E., Mundet A. (2013). Child welfare and successful reunification: Understanding of the family difficulties during the socio-educative process. *Revista de Cercetare Si Interventie Sociala*, 42, 228–247.

- Balsells, M.À., Pastor, C., Molina, M.C., Fuentes-Pelaez, N., Vázquez, N. (2016). Understanding social support in reunification: The views of foster children, birth families and social workers. *British Journal of Social Work*, (February), 1–16. DOI: 10.1093/bjsw/bcw049
- Barnes, V. (2012). Social work and advocacy with young people: Rights and care in practice. *British Journal of Social Work*, 42, 1275–1292.
- Baumann, D.J., Dagleish, L., Fluke, J., Kern, H. (2011). *The decision-making ecology*. American Humane Association.
- Baumann, D.J., Fluke, J., Casillas, K. (2012). Understanding decision-making. In 18th *National Conference on Child Abuse & Neglect April 16* (20).
- Benbenishty, R., Davindson-Arad, B., López, M., Devaney, J., Spratt, T., Koopmans, C., ..., Hayes, D. (2015). Decision making in child protection: An international comparative study on maltreatment substantiation, risk assessment and interventions recommendations, and the role of professionals' child welfare attitudes. *Child Abuse & Neglect*, 49, 63–75.
- Benbenishty, R., Osmo, R. (2004). Children at risk: Rationales for risk assessments and interventions. *Children and Youth Services Review*, 26 (12), 1155–1173. DOI: 10.1016/j.childyouth.2004.05.006
- Benbenishty, R., Osmo, R., Gold, N. (2003). Rationales provided for risk assessments and for recommended interventions in child protection: A comparison between Canadian and Israeli professionals. *British Journal of Social Work*, 33, 137–155.
- Block, S.D., Oran, H., Oran, D., Baumrind, N., Goodman, G.S. (2010). Abused and neglected children in court: Knowledge and attitudes. *Child Abuse & Neglect*, 34 (9), 659–670. DOI: 10.1016/j.chiabu.2010.02.003
- Bullock, R., Little, M., Milham, S. (1993). *Going home: The return of children separated from their families*. Dartmouth.
- Burford, G., Hudson, J. (2002). Family group conferencing: New directions in community-centered child and family practice. *Child and Family Social Work*, 7, 144–145. DOI: 10.1046/j.1365-2206.2002.t01-3-00236.x
- Chan, Y., Lam, G.L.T., Shae, W.C. (2011). Children's views on child abuse and neglect: Findings from an exploratory study with Chinese children in Hong Kong. *Child Abuse & Neglect*, 35 (3), 162–172. DOI: 10.1016/j.chiabu.2010.12.001
- Cossar, J., Brandon, M., Jordan, P. (2014). "You've got to trust her and she's got to trust you": Children's views on participation in the child protection system. *Child & Family Social Work*, 21(1), 103–112. DOI: 10.1111/cfs.12115
- Davidson-Arad, B., Benbenishty, R. (2010). Contribution of child protection workers' attitudes to their risk assessments and intervention recommendations:

- a study in Israel. *Health & Social Care in the Community*, 18 (1), 1–9. DOI: 10.1111/j.1365-2524.2009.00868.x
- Del Valle, F.J., Fuertes, J. (2007). El acogimiento residencial en la protección de la infancia. La atención residencial basada en las necesidades que tenga el niño según el programa de integración estable. *El acogimiento residencial en la protección a la infancia*.
- Farmer, E. (2014). Improving reunification practice: Pathways home, progress and outcomes for children returning from care to their parents. *British Journal of Social Work*, 44 (2), 348–366. DOI: 10.1093/bjsw/bcs093
- Fuentes-Peláez, N., Amorós, P. (2008). El reconocimiento de los orígenes en la adopción: implicaciones para la práctica. *Monografías de Psiquiatría*, (20)2, 43–54.
- Fuentes-Peláez, N., Amorós, P., Balsells, M.À., Mateos, A., Violant, V. (2013). The biological family from the perspective of kinship fostered adolescents. *Psicothema*, 25 (3), 349–354. DOI: 10.7334/psicothema2013.22
- Gilligan, R. (2000). Adversity, resilience and young people: The protective value of positive school and spare time experiences. *Children & Society*, 14, 37–47.
- Gold, N., Benbenishty, R., Osmo, R. (2001). A comparative study of risk assessments and recommended interventions in Canada and Israel. *Child Abuse & Neglect*, 25 (5), 607–622. Pobrane z: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/11428424>
- Goodyer, A. (2011). *Child-centred foster care. A rights-based model for practice*. Jessica Kingsley Publishers.
- Goodyer, A. (2014). Children's accounts of moving to a foster home. *Child & Family Social Work*, 21(2), 188–197. DOI: 10.1111/cfs.12128
- Groza, V. (1996). A 1 and 2 year follow-up study of adoptive families and special needs children. *Children and Youth Services Review*, 18, 57–82.
- Hart, R.A. (1992). Children's participation from tokenism to citizenship. Innocenti Research Centre.
- Holland, S. (2006). "We had to be there to make sure it was what we wanted": Enabling children's participation in family decision-making through the family group conference. *Childhood*, 13 (1), 91–111. DOI: 10.1177/0907568206059975
- Holland, S., Scourfield, J. (2004). Liberty and respect in child protection. *British Journal of Social Work*, 34, 21–36.
- Jiménez, J., Martínez, R., Mata, E. (2010). Guía para trabajar la historia de vida con niños y niñas. Acogimiento familiar y residencial. *Universidad de Sevilla*, 17.
- Jiménez, J., Martínez, R., Muñoz, A., León, E. (2013). Comunicación sobre el acogimiento y funcionamiento familiar en familias extensas acogedoras.

- [Communication on family placement and functioning in large foster families]. *Cultura y Educación*, 25 (2), 229–240. DOI: 10.1174/113564013806631264
- Lee, B.R., Hwang, J., Socha, K., Pau, T., Shaw, T.V. (2013). Going home again: Transitioning youth to families after group care placement. *Journal of Child and Family Studies*, 22 (4), 447–459. DOI: 10.1007/s10826-012-9596-y
- Lietz, C.A., Strength, M. (2011). Stories of successful reunification: A narrative study of family resilience in child welfare. *Families in Society*, 92 (2), 203–210. DOI: 10.1606/1044-3894.4102
- Limber, S.P., Kaufman, N.H. (2002). Civic participation by children and youth. N.H. Kaufman, I. Rizzini (Eds.), *Globalization and children*, Kluwer Academic/Plenum.
- Mainey, A., Ellis, A., Lewis, J. (2009). Children's views of services: A rapid review. National Children's Bureau.
- Mateos, A., Balsells, M.À., Molina, M.C., Fuentes-Peláez, N. (2012). The perception adolescents in kinship foster care have of their own needs. *Revista de Cercetare Si Interventie Sociala*, 38, 25–41.
- Mateos, A., Vaquero, E., Balsells, M.A., Ponce, C. (2016). "They didn't tell me anything; they just sent me home": Children's participation in the return home. *Child & Family Social Work*, 20(2), 129–138. DOI: 10.1111/cfs.12307
- McLeod, A. (2007). Whose agenda? Issues of power and relationship when listening to looked-after young people. *Child & Family Social Work*, 12 (3), 278–286.
- Merkel-Holguin, L., Wilmot, L. (2005). Analyzing family involvement approaches. J. Pennell, G. Anderson (Eds.), *Widening the circle: The practice and evaluation of family group conferencing with children, young persons, and their families*, NASW Press.
- Milani, P., Serbati, S., Ius, M. (2011). P.I.P.P.I. Programma di Intervento Per la Prevenzione dell'Istituzionalizzazione. Guida operativa (Vol. Ministero). Ministero del Lavoro e delle Politiche Sociali; Università degli Studi di Padova, Padova.
- Milani, P., Serbati, S., Ius, M., Di Masi, D., Zanon, O. (2013). Programma di Intervento Per la Prevenzione dell'Istituzionalizzazione. Rapporto finale. Padova.
- Mitchell, M.B., Kuczynski, L., Tubbs, C.Y., Ross, C. (2010). We care about care: Advice by children in care for children in care, foster parents and child welfare workers about the transition into foster care. *Child & Family Social Work*, 15 (2), 176–185. DOI: 10.1111/j.1365-2206.2009.00657.x
- Montserrat, C. (2014). The child protection system from the perspective of young people: Messages from 3 studies. *Social Sciences*, 3, 687–704.

- Nybell, L.M. (2013). Locating “youth voice”: Considering the contexts of speaking in foster care. *Children and Youth Services Review*, 35 (8), 1227–1235. DOI: 10.1016/j.childyouth.2013.04.009
- Rees, G., Gorin, S., Jobe, A., Stein, M., Medforth, R., Goswami, H. (2010). Safeguarding young people: Responding to young people aged 11–17 who are maltreated. The Children’s Society.
- Rodrigo, M.J., Máiquez, M.L., Martín-Quintana, J.C. (2010). Parentalidad positiva y políticas locales de apoyo a las familias. Orientaciones para favorecer el ejercicio de las responsabilidades parentales desde las corporaciones locales. Ministerio de Sanidad y Política Social, Madrid.
- Schnoor, O. (2013). Early childhood studies as vocal studies: Examining the social practices of “giving voice to children’s voices” in a crèche. *Childhood*, 20 (4), 458–471.
- Schofield, G., Beek, M. (2005). Risk and resilience in long-term foster-care. *British Journal of Social Work*, 35, 1283–1301. DOI: 10.1093/bjsw/bch213
- Schofield, G., Moldestad, B., Höjer, I., Ward, E., Skilbred, D., Young, J., Havik, T. (2011). Managing loss and a threatened identity: Experiences of parents of children growing up in foster care, the perspectives of their social workers and implications for practice. *British Journal of Social Work*, 41, 74–92. DOI: 10.1093/bjsw/bcq073
- Schofield, G., Thoburn, J. (1996). *Child protection: The child in decision-making*. Institute for Public Policy Research.
- Shier, H. (2001). Pathways to participation: Openings, opportunities and obligations. *Children & Society*, 15 (2), 107–117.
- Thomas, N., O’Kane, C. (1998). When children’s wishes and feelings clash with their “best interests”. *The International Journal of Children’s Rights*, 6, 137–154. DOI: 10.1111/cfs.12115
- Van Bijleveld, G.G., Dedding, C.W.M., Bunders-Aelen, J.F.G. (2013). Children’s and young people’s participation within child welfare and child protection services: A state-of-the-art review. *Child & Family Social Work*, 20(2), 129–138. DOI: 10.1111/cfs.12082
- Weisz, V., Wingrove, T., Beal, S.J., Faith-Slaker, A. (2011). Children’s participation in foster care hearings. *Child Abuse & Neglect*, 35 (4), 267–272. DOI: 10.1016/j.chiabu.2010.12.007

Listening to the voices of children in decision-making: A challenge for the child protection system in Spain

The right of children to participate in decisions that impact their lives has been widely recognized, but it is scarcely present in the decision-making processes within the child protection system. Although research provides evidence of the benefits of such participation, we still know little about its presence in family reunification processes. This paper examines the voices of children and adolescents at the time of removal and reunification in the child protection process. The perspectives of 135 persons were taken through in-depth interviews and group discussions, namely, 30 children and adolescents, 42 biological parents, and 63 professionals in the child protection system. The results suggest that 1) the information that is provided to children and adolescents is inaccurate and incomplete at all stages of the decision-making process, 2) the degree of understanding the reasons that underlie the decision-making is minimal, 3) the main reason for removal defines how the child is involve in participation, and 4) the participation of children and adolescents in the reunification process contributes to its success and stability. The practical implications concern both the need to train professionals and the establishment of mechanisms that ensure children's participation on the continuum of the development of the case plan.

Keywords:

child protection, children, participation, reunification, removal, decision-making

Cytowanie:

Balsells, M.À., Fuentes-Peláez, N., Pastor, C. (2025). Wsłuchiwanie się w głos dzieci w procesie podejmowania decyzji: wyzwanie dla systemu ochrony dzieci w Hiszpanii. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 24(4), 135–159.

Artykuł jest dostępny na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa–Użycie niekomercyjne–Bez utworów zależnych 3.0 Polska.

Sfinansowano ze środków Funduszu Sprawiedliwości, którego dysponentem jest Minister Sprawiedliwości